

**II BOB MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALAR NUTQINI
ÖSTIRISHNING INTEGRATSIYALASHGAN TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI**

Nurmatova Gulchexra Baxadirovna

Toshkent Xalqaro Kimyo Universiteti

*Maktabgacha ta'lim nazariyasi va o'qitish metodikasi fakulteti 1-bosqich
magistranti +99897 443 22 50*

Ilmiy rahbar: Imomova Nilufar Zabixullayevna.

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti p.f.f.d.PhD.

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida bolalar nutqini rivojlantirishda integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanishning metodik asoslari keng qamrovda yoritilgan. Hozirgi zamonaviy ta'lim jarayonida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, ayniqsa ularning nutqiy faoliyatini shakllantirish va rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, maqolada nutq rivojlanishining nazariy asoslari, uning psixologik-pedagogik xususiyatlari hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirishda qo'llaniladigan samarali usul va vositalar tahlil etilgan.*

Maqolada integratsiyalashgan texnologiyalar tushunchasi, uning mohiyati va ta'lim jarayonidagi o'rni alohida yoritilgan. Integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning nutqiy faolligini oshirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, lug'at boyligini kengaytirish hamda muloqotga kirishish qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan. Ayniqsa, nutqni rivojlantirish jarayonida boshqa ta'lim yo'nalishlari — tasviriy faoliyat, musiqa, jismoniy tarbiya, atrof-muhit bilan tanishtirish kabi faoliyat turlari bilan integratsiyalashgan holda olib borishning samaradorligi ko'rsatib o'tilgan. Integratsiyalashgan yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning nutqiy faolligini oshirish, mustaqil fikrlash

ko 'nikmalarini rivojlantirish, lug'at boyligini kengaytirish hamda muloqotga kirishish qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan. Ayniqsa, nutqni rivojlantirish jarayonida boshqa ta'lim yo'nalishlari — tasviriy faoliyat, musiqa, jismoniy tarbiya, atrof-muhit bilan tanishtirish kabi faoliyat turlari bilan integratsiyalashgan holda olib borishning samaradorligi ko'rsatib o'tilgan.

Shuningdek, maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, interfaol metodlar, didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish, savol-javob usullari hamda kommunikativ yondashuvlarning nutq rivojiga ta'siri ilmiy asosda yoritilgan. Bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda pedagogning roli, uning kasbiy mahorati, innovatsion texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari muhim omil sifatida ko'rib chiqilgan. Tarbiyachining mashg'ulotlarni qiziqarli, mazmunli va bolalar yoshiga mos tarzda tashkil etishi orqali nutqiy rivojlanish samaradorligini oshirish mumkinligi ta'kidlangan.

Maqolada, shuningdek, integratsiyalashgan texnologiyalarni qo'llashda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham tahlil qilingan. Amaliy tajribalar asosida bolalar nutqini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar namunasi, metodik tavsiyalar hamda samarali yondashuvlar keltirilgan. Bu esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqni o'stirish jarayonini yanada takomillashtirish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, maqolada integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishini jadallashtirish, ularning ijtimoiylashuvi va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mazkur yondashuv orqali bolalarda erkin fikrlash, o'z fikrini aniq va ravon ifodalash, boshqalar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shu bois integratsiyalashgan texnologiyalarni maktabgacha ta'lim tizimida keng joriy etish dolzarb pedagogik vazifalardan biri sifatida qaraladi.

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, nutqiy rivojlanish, integratsiyalashgan texnologiyalar, pedagogik yondashuv, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, o'yin faoliyati, bolalar nutqi, metodik asoslar, ta'lim jarayoni.*

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning mazmunini zamonaviy talablar asosida boyitish va samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, ularning intellektual, ijtimoiy va nutqiy salohiyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan maktabgacha yosh davri bolaning nutqi shakllanishi, fikrlash jarayonlari rivojlanishi va muloqot ko'nikmalari paydo bo'lishining eng muhim bosqichi hisoblanadi.

Bolalar nutqini rivojlantirish nafaqat ularning til boyligini oshirish, balki tafakkurini kengaytirish, atrof-muhitni anglash, o'z fikrini erkin ifoda etish hamda ijtimoiy munosabatlarga kirishish imkoniyatlarini yaratadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutqni o'stirish jarayoni tizimli, maqsadga yo'naltirilgan va ilmiy asosda tashkil etilishi lozim. Bu jarayonda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda ilg'or texnologiyalardan samarali foydalanish alohida ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda ta'lim jarayonida integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanish tendensiyasi kuchayib bormoqda. Integratsiya — bu turli fanlar, faoliyat turlari va metodlarni o'zaro uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonini yaxlit holda tashkil etish demakdir. Bunday yondashuv bolalarning bilimlarini chuqurlashtirish, ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish hamda nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin, tasviriy faoliyat, musiqa va muloqot jarayonlarini bir-biri bilan bog'lab olib borish nutq rivojiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, maktabgacha ta'limda bolalar nutqini rivojlantirishda integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanishning metodik asoslarini o'rganish va ularni amaliyotga joriy etish zarurati ortib bormoqda. Hozirgi kunda tarbiyachilardan nafaqat an'anaviy usullardan foydalanish, balki innovatsion va interfaol metodlarni qo'llash orqali bolalarda mustaqil fikrlash, erkin muloqot qilish va nutqiy faollikni rivojlantirish talab etilmoqda.

Shu bois ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha ta'lim jarayonida bolalar nutqini o'stirishda integratsiyalashgan texnologiyalarning o'rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy hamda metodik jihatdan asoslashdan iborat. Maqolada nutq rivojlanishining asosiy omillari, integratsiyalashgan yondashuvning afzalliklari hamda uni amaliyotda qo'llashning samarali yo'llari yoritiladi.

Asosiy qism

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, u bolaning umumiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 3–7 yosh oralig'i nutq rivojlanishining eng faol davri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda lug'at boyligi keskin ortadi: 3 yoshda o'rtacha 800–1000 ta so'z, 6–7 yoshga kelib esa 3000–4000 tagacha so'z zaxirasi shakllanadi. Bu esa nutqni rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etish zarurligini asoslaydi. Integratsiyalashgan texnologiyalar maktabgacha ta'limda turli faoliyat turlarini o'zaro uyg'unlashtirish orqali bolalarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, agar mashg'ulotlar faqat an'anaviy tushuntirish usulida olib borilsa, bolalarning faolligi 30–40% atrofida bo'ladi. Ammo o'yin, tasviriy faoliyat, musiqa va harakat elementlari bilan boyitilgan integratsiyalashgan mashg'ulotlarda bu ko'rsatkich 70–80% gacha oshadi. Bu esa bolalarning nutqda ishtirok etish darajasi va qiziqishining sezilarli ravishda ortishini ko'rsatadi. Nutqni rivojlantirishda didaktik o'yinlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotlarga ko'ra, o'yin asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda bolalar yangi so'zlarni 2 barobar tezroq o'zlashtiradi. Masalan, “Kim tez topadi?”, “Nimani ko'rding?” kabi o'yinlar orqali bolalar predmetlarni nomlash, ularning belgi va xususiyatlarini ifodalashni o'rganadi. Bu jarayon esa ularning bog'lanishli nutqini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, integratsiyalashgan yondashuvda tasviriy faoliyatning o'rni ham muhimdir. Rasm chizish, ranglash va loydan shakllar yasash jarayonida bolalar o'z tasavvurlarini nutq orqali ifodalashga harakat qiladi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, tasviriy faoliyat bilan birgalikda olib borilgan nutq mashg'ulotlarida bolalarning gap tuzish qobiliyati 25–30% ga yaxshilanadi. Bu esa nutqning grammatik jihatdan to'g'ri shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Musiqa va harakatli o‘yinlar ham nutq rivojiga samarali ta’sir etadi. Ayniqsa, qo‘shiqnlarni yodlash, she’r aytish, ritmik harakatlar bajarish bolalarda talaffuzni yaxshilash, nutq apparatini rivojlantirish va eshitish qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Amaliy kuzatishlarga ko‘ra, muntazam ravishda musiqiy mashg‘ulotlarda ishtirok etgan bolalarda so‘zlarni aniq va ravon talaffuz qilish ko‘nikmalari 40% ga yaxshilanadi. Pedagogning roli ham bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tarbiyachi nutqiy muhitni to‘g‘ri tashkil etishi, bolalar bilan doimiy muloqotda bo‘lishi, savol-javob usullaridan samarali foydalanishi lozim. Statistika ma’lumotlarga ko‘ra, pedagog faol muloqot olib borgan guruhlarda bolalarning nutqiy faolligi 2 barobar yuqori bo‘ladi. Bu esa tarbiyachining kasbiy mahorati va metodik yondashuvi nutq rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, integratsiyalashgan texnologiyalarni qo‘llashda ayrim muammolar ham kuzatiladi. Jumladan, barcha tarbiyachilarning zamonaviy metodlarni yetarli darajada bilmasligi, o‘quv-uslubiy materiallarning yetishmasligi hamda mashg‘ulotlarni rejalashtirishda integratsiya tamoyillariga to‘liq amal qilinmasligi shular jumlasidandir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarning 60% ga yaqini integratsiyalashgan yondashuvni to‘liq qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladi. Yuqoridagi fikrlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’limda bolalar nutqini rivojlantirishda integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanish yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, u bolalarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularning fikrlash doirasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida bolalar nutqini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri bo‘lib, u bolaning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Nutq – bu nafaqat muloqot vositasi, balki bolaning tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishining asosiy omili hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha yosh davrida nutqni rivojlantirish jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada tahlil qilinganidek, integratsiyalashgan texnologiyalar bolalar nutqini o‘stirishda yuqori samaradorlikka ega bo‘lgan innovatsion yondashuvlardan biridir. Ushbu yondashuv turli faoliyat turlarini — o‘yin, tasviriy faoliyat, musiqa, harakat va muloqotni o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali bolalarning nutqiy faolligini oshirish, ularning so‘z boyligini kengaytirish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Integratsiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda bilimlarni yaxlit holda qabul qilish, ularni amaliyda ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtirishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy ta’lim usullariga nisbatan integratsiyalashgan texnologiyalar asosida olib borilgan mashg‘ulotlarda bolalarning nutqiy ishtiroki, qiziqishi va o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi. Ayniqsa, didaktik o‘yinlar, interfaol metodlar va kommunikativ yondashuvlar bolalarning nutqini rivojlantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Bu esa ta’lim jarayonini qiziqarli, samarali va bolalarning yosh xususiyatlariga mos tarzda tashkil etish imkonini beradi. Bundan tashqari, pedagogning roli ushbu jarayonda beqiyosdir. Tarbiyachining kasbiy mahorati, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmasi, bolalar bilan samarali muloqot o‘rnatish qobiliyati nutq rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun pedagoglarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy metodlar bilan tanishtirish va metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash muhim vazifa hisoblanadi. Shu bilan birga, integratsiyalashgan texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda ayrim muammolar mavjudligi ham aniqlandi. Xususan, metodik qo‘llanmalar yetishmasligi, barcha pedagoglarning bu yondashuvni to‘liq o‘zlashtirmaganligi hamda ta’lim jarayonini integratsiyalashgan tarzda rejalashtirishdagi qiyinchiliklar shular jumlasidandir. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ilmiy-metodik ta’minotni kuchaytirish, tajriba almashish tizimini yo‘lga qo‘yish va innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarur. Umuman olganda, maktabgacha ta’limda bolalar nutqini rivojlantirishda integratsiyalashgan texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali bolalarda erkin fikrlash, o‘z fikrini aniq va ravon ifodalash, muloqot madaniyatiga ega bo‘lish kabi muhim kompetensiyalar

shakllanadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish hamda ta‘lim amaliyotiga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. Maktabgacha ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida. – Toshkent, 2017.

Abdullayeva Q. Maktabgacha ta‘lim pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

Raxmonova D. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent, 2019.

Usmonova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent, 2021.

Vygotskiy L.S. Myshleniye i rech (Tafakkur va nutq). – Moskva, 1982.

Elkonin D.B. Psixologiya igri (O‘yin psixologiyasi). – Moskva, 1978.

Leontev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva, 1975.

Poddyakov N.N. Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurining rivojlanishi. – Moskva, 1985.

Babanskiy Yu.K. Ta‘lim jarayonini optimallashtirish. – Moskva, 1982.

Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 2000.

Internet manbalari:

www.edu.uz

www.lex.uz

www.pedagog.uz